



**MUSTAQILLIK YILLARDA O‘ZBEK BAXSHICHILIK SAN’ATINI
RIVOJLANISHI**

Murodova Sadoqat Qo‘ziboyevna

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM “Tarix va ijtimoiy fanlar” kafedrası
o‘qituvchisi*

Annatsiya: *Ushbu maqolada baxshichilik san’atining rivojlanishi, baxshichilik maktablarini faoliyati, yurtimizda yashab o‘tgan buyuk baxshilar hamda ularning ijodini o‘rganilishi, baxshilarning madaniyat va san’at sohasiga qo‘shgan hissalarini hamda vatanimizda o‘tkazilayotgan baxshichilik festivallari va u haqida jahon mamlakatlaridan kelgan musiqachilarining fikrlari haqida ma’lumotlar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Baxshi, doston, jirov, jirchi, dumbira, qo‘biz chanqavuz, darvesh, qalandar, yuzboshi, festival, termalar.*

Baxshichilik xalq og‘zaki ijodining asosiy namunalari biridir. Baxshichilik san’ati nomoddiy me’ros sifatida ahamiyatli chunki, bu jarayonda xalqning azaliy an’analari qadriyatlarini, turmush tarzi aks ettiriladi. Baxshichilik o‘zida musiqa, shariyat, ijrochilik mahoratini mujassam etadi. San’atning bu noyob turi xalq orasidagi og‘ir mehnat, zo‘ravonlik, adolatsizlik illatlarini ritmga solib tanqid sifatida ijro etgan. Xalq og‘zaki ijodining yuksak professional san’at turi doston va dostonchilikni paydo bo‘lishi, taraqqiyoti baxshilar nomi bilan bog‘liqdir. H.T.Zarifovning yozishicha baxshi mo‘g‘ulcha va buryatcha baxshi, bag‘sha so‘zlaridan olingan bo‘lib, ustod ma’rifatchi degan ma’noni bildiradi¹ Baxshichilikda xalq dostonlari keng yoritib berilgan. Dostonlar ma’no, mazmun va munosabat jihatdan bir necha turlarga bo‘linadi ya’ni qahramonlik, tarixiy, romantik va kitobiy turlarga ajratish mumkin. Xalq dostonlarini ijrochilari nomlanishi geografik jihatdan farqlanadi ya’ni Qashqadaryo va Surxondaryo tomonlarda yuzboshi, Tojikiston hududlarida esa jirov, jirchi ko‘rinishida uchraydi. Ushbu hududlarda musiqa uslubida dostonchilikning ikki yirik markazi Shahrizabz va Sherobod dostonchilik maktablari vujudga kelgan. Abdulla Nurali o‘g‘li va Islom o‘g‘li kabi shoirlar Shahrizabz dostonchilik maktabining yirik namoyandalari bo‘lsa, Shernazar Beknazar o‘g‘li, Mardonqul Avliyoqul o‘g‘li, Umar Safar o‘g‘li, Normurod baxshilar esa Sherobod dostonchilik maktabining mashhur vakillaridir. Qashqadaryo va Surxondaryo kabi Samarqand viloyati ham baxshichilikning markazlaridan biri hisoblanadi. Samarqand farzandi ulug‘ baxshi-shoir Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining ijodi beqiyosdir. Uning repertuaridan “Alpomish”, “Murodxon”, “Shirin va Shakar”, “Avazxon”, “Farxod va Shirin”, “Rustamxon” kabi 40 dan ortiq dostonlar o‘rin olgan. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li nafaqat tarixiy dostonlar, balki o‘z zamonasi va davrini ta’riflovchi, qahramonlari hayotini aks ettiruvchi mavzularda ham yangi dostonlar va termalar yaratgan. Shular orasida “Jizzax qo‘zg‘oloni”, “Mamatkarim polvon”, “Kunlarim”, kabi dostonlari xalq orasida juda mashhur bo‘lgan.

¹ “O‘zbek xalq og‘zaki ijodi” Oxunjon Safarov. 230 bet. (370-bet)



Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li ijodida “Alpomish” alohida o‘rin tutgan. Shu boisdan ham Hamid Olimjon uning “Alpomishni kuylashiga nihoyatda yuksak baho bergan.² Ulug‘ baxshi-shoirning nomini abadiylashtirish hamda ijodini asrab avaylash kelajak avlodga bezavol yetkazish maqsadida tashkil etilgan Fozil Yo‘dosh o‘g‘li muzeyidan baxshi dostonlari bilan bir qatorda Bulung‘ur dostonchilik maktabining 34 nafar baxshilarining madaniy me‘rosi ham joy olgan. Muzeyda baxshining 1294 hijriy yida yasalgan do‘mbirasi saqlanmoqda.³

Shu o‘rinda Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumanida dunyoga kelgan buyuk san‘at va ist‘edod sohibi Qodir baxshi ham o‘zidan boy me‘ros qoldirgan. U Dehqonobod baxshichilik maktabining asoschisi 26 tadan oshiq do‘mbira chertishlarini cherta olgan 70 dan ortiq dostonlarni yod olgan iste‘dodli baxshi shoir. U o‘z faoliyati davomida ko‘plab yutuqlarga erishdi. Respublika baxshi-shoir va oqinlarning ko‘rik tanlovida 6 marta oliy o‘rinni, 1971-yul Parijda o‘tkazilgan xalqaro xalq ijodiyoti festivalida birinchi o‘rinni, 1976-yil Qozog‘istonning Olma ota shahrida o‘tkazilgan xalqaro festivalda birinchi o‘rin va “Oltin olma” sovrini bilan mukofotlangani, 1978-yil Moskva shahrida o‘tkazilgan xalqaro festivalda ham birinchi o‘ringa loyiq topilib “Buyuk iste‘dod” kubogi bilan taqdirlangani, uning buyuk baxshi-shoir hamda madaniyat arbobi ekanligini anglatadi. Uning vafotidan so‘ng esa AQSHning Felodelfiya shtatidagi pensi‘vaniya dorulfuni professori mister Zax Vol‘ternin uning ijodini o‘rganish uchun Xo‘jamahmud qishlog‘iga kelib uning o‘g‘li Qahhor baxshini AQSHga taklif qilgan.⁴ Shuning natijasi o‘laroq bugungi kunda baxshichilik san‘atini rivojlantirish uchun bir qancha ijobiy ishlar amalga oshirilmoqdaki, Viloyat va tumanlarda tashkil etilayotgan musiqa va san‘at maktablarida baxshuchilik alohida yo‘nalish sifatida ustoz-shogird an‘analari asosida o‘rgatib kelinmoqda.

III “Sharq taronalari “ xalqaro festival davomida asosiy e‘tibor folklor dastalarining chiqishlariga qaratilganligi ham fikrimizni tasdiqlaydi. Hodi Zarifovning tekshirishlariga ko‘ra dostonchilik maktablari g‘oyaviy yo‘nalishlari jihatidan ikki guruhga bo‘lingan. Birinchi guruh baxshilari, saroy shoirlari, qalandar, darveshsfat baxshilar hisoblanishadi. Ikkinchi guruh baxshilari esa bevosita mehnatkash omma orasidan yetishib chiqqan va ularning manfa‘atlarini himoya qilgan xalq kuychilari bo‘lib, xalq yaratgan badiiy ijodining eng yaxshi namunalarini saqlagan va demokratik g‘oyalrni ilgari surgan dostonchilardir.⁵ Folklorshunoslar fikricha esa mamlakatimizda qadimdan uch yo‘nalishda dostonchilik maktabi rivojlangan. Bulung‘ur Narpay, Nurota, Qo‘rg‘on, Shaxrisabz, Qamay, Sherobod maktablari birinchi yo‘nalishga, Xorazm dostonchilik maktablari ikkinchi yo‘nalishga mansubdir. Uchunchi yo‘nalish Farg‘ona dostonchilik maktablari hisoblanadi. Dostonchilik xalq og‘zaki poetik yodidagi epik an‘ana dastlab qo‘shiq shaklidagi musiqa asboblarisiz kuylanadigan asarlar yaratilgan. Kiyenchalik dumbira jo‘rligida aytiladiganlari yuzaga kelgan. Dostonchilikni bunday na‘munalari kasbiy va orol

² “Zarafshon gazetasi” 2002-yil 8-bet.

³ “Zarafshon gazetasi” 2002-yil 10-bet.

⁴ Voxa gazetasi 2022-yil 18 yanvar 7-bet.

⁵ O‘zbek xalq og‘zaki ijodi’ Oxunjon safarov 235 bet (370 bet)



dengizlari bo'ylaridagi qadimgi ko'chmanchi turkiy qabilalr orasida vujudga kelgan. XV–XVI asrlarga kelib ko'pgina dostonchilik maktablari paydo bo'lgan. XVII-XVIII asrlarda esa dostonchilik taraqqiyotida jiddiy ko'tarilishlar bosqichlari kuzatilgan XIX-XX asrlarda esa uning eng rivojlangan davri hisoblanadi. Bu davrda baxshilar repertuarida 150 dan ortiq xalq dostonlari bo'lgan.⁶ So'nggi yillarda Respublikamizda milliy o'ziga xoslikning shakllanishida muhim omil sanalgan an'anaviy qadryatlari va madaniyatiga bo'lgan e'tibor nihoyatda oshdi. Madaniyat va san'at sohasi, milliy madaniyat xalq amaliy san'ati, maqom va baxshichilik san'atlari uning mahalliy (lokal) uslublari, folklor san'atiga toboro yuksak e'tibor berilayotgani yurtimizda madaniyat va san'at sohalarini yanada rivojlantirish borasida O'zbekiston Respublikasining qator farmon va Qarorlari qabul qilinishi hamda nufuzli xalqaro festivallari va ilmiy anjumanlari Samarqand "Sharq taronalari" (avgust 1997-2019), Shahrisabz "Maqom san'ati" (mart 2018), Termiz "Baxshichilik san'ati (aprel 2019), folklor san'ti bilan bog'liq "Boysun bahori" (2017-2019) o'tkazilishi maqom va baxshichilik maktablarining tashkil etilishi buning yorqin namunasidir. O'zbekiston respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2018-yil 1-noyabirdagi "xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish to'g'risida"gi qarori bu boradagi ezgu ishlarni davom ettirishda muhim dasturulamal bo'ldi. Termiz shahrida ilk marta o'tkazilgan xalqoro baxshichilik san'ati festivalida dunyoning 74 davlatidan 160 dan ziyod ishtirokchilar hamda faxriy mehmonlar ishtirok etishdi. Festival doirasida Termiz shahrida xorijiy va mahalliy olimlar ishtirokida "Baxshichilik san'atini jahon sivilizatsiyasida tutgan o'rni" mavzusida ilmiy-amaliy anjuman bo'lib o'tdi. Unda AQSH, Germaniya, Fransiya, Rossiya, Xitoy, Yaponiya, Koreya va Turkiya davlatlaridan kelgan olimlar o'z ma'ruzalari bilan ishtirok etdi.⁷ Ayujav Alimaa, Mo'g'uliston Fanlar akademiyasi og'zaki adabiyot tadqiqoti instituti rahbari: Xalqaro baxshichilik san'ati festivali doirasida tashkil etilgan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyada "Mo'g'ul va o'zbek tillaridagi eposlarning terminologik tomonlari" mavzusida ma'ruza bilan ishtirok etib, xalq og'zaki ijodini asrab qolishga davlat darajasida jiddiy e'tibor berilayotganiga alohida to'xtalib o'tdi. Jan MUSI, Shveysariya va Lixtenshteyn xorij matbuoti assotsatsiyasi prezidenti: U Mamlakatimizda kiyengi yillarda milliy o'zlikni anglashga, umumbashariy madaniyatning uzviy qismi bo'lgan qadimiy an'ana va urf-odatlarni asrash va rivojlantirishga qaratilayotgani e'tibor, folklor san'atini kelajak avlodlarga bezavol yetkazishga naqadar intilayotganliklari haqida o'z fikrlarini bayon etdi. Xalqaro baxshichilik san'ati festivali haqida Germaniyada "Uzbekistan online" portal bosh muharriri, O'zbekistonni matbuotda yoritish bo'yicha faol mutaxasis Gerhard Birkl maqolasi chop etilib, "So'nggi sakkiz yil moboynda O'zbekistonga ko'p bora tashrif buyurdim galdagi tashrifimdan maqsad Termiz shahrida o'tkazilayotgan Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini yoritishdan iborat" deydi muallif.

Bundan tashqari muallif o'z maqolasida yurtimizda amalga oshirilayotgan islohatlar, ajoyib me'morchilik san'ati uslubida bunyod etilgan binolar, rang-barang chiroqlar bilan bezatilgan Termiz shahri haqida iliq fikrlar bildirgan.⁸

⁶ Wekepediya

⁷ Daryo gazetasi 2019-yil 11 aprel 4 bet.

⁸



Xulosa shuki o'zbek baxshichilik san'ati tarixi va buguni soha mutaxassislarini hamda jahoning yetakchi davlatlarining musiqashunoslarini ham qiziqtirib kelmoqda. O'zbek baxshichilik san'ati alohida yo'nalish sifatida o'z o'eniga ega bo'lib borishi ushbu sohaga a'lohida e'tibor berilishi samarasidir.

ADABIYOTLAR:

1. "O'zbek xalq og'zaki ijodi" "Musiqa nashriyoti" Toshkent. 2010-yil. 235-236 betlar
2. "Zarafshon gazetasi" 2002 8-10 betlar.
3. "Daryo gazetasi" 2019 yil 4-11 aprel 4- 4 betlar.
4. "Voxa gazetasi" 2022-yil 18 yanvar 7 bet.
5. "O'zbek xalq og'zaki ijodi" Oxunjon Safarov. 230 bet. (370-bet)
6. Wekepediya.